

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ІНСТЫТУТ АДУКАЦЫІ

Беларуская літаратура
Факультатыўныя заняткі

М. У. ГРЫНЬКО, А. В. РУЦКАЯ

**ПАД ВЕТРАЗЕМ СПАСЦІЖЭННЯ
І ТВОРЧАСЦІ**

10 клас

*Дапаможнік для настаўнікаў
агульнаадукацыйных устаноў
з беларускай і рускай мовамі навучання*

*Рэкамендавана
Навукова-метадычнай установай
«Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск
«Літаратура і Мастацтва»
2010

УДК 373.5.016:821.161.3.09
ББК 74.268.3(4Бел)
Г91

Серыя заснавана ў 2010 г.

- Грынько, М. У.**
Г91 Пад ветразем спасціжэння і творчасці : 10-ы кл. : дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / М. У. Грынько, А. В. Рудкая. — Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2010. — 40 с. — (Беларуская літаратура. Факультатыўныя заняткі).
ISBN 978-985-6941-83-5.

УДК 373.5.016:821.161.3.09
ББК 74.268.3(4Бел)

ISBN 978-985-6941-83-5

© Нацыянальны інстытут
адукацыі, 2010
© Афармленне. РВУ «Літаратура
і Мастацтва», 2010

ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАМА ФАКУЛЬТАТЫЎНЫХ ЗАНЯТКАЎ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Праблема развіцця маўлення вучняў набывае ў наш час усё большае грамадскае значэнне, таму што маўленне з'яўляецца важным паказчыкам духоўнай культуры асобы. Грамадству неабходныя людзі, якія валодаюць словам, умеюць абараніць свае перакананні, погляды, творча ўключыцца ў працэс міжасобаснай камунікацыі. На жаль, фарміраванню маўленчай культуры школьнікаў мала садзейнічаюць працэс тэхнізацыі і пасіўнае пазнаванне праз сродкі масавай інфармацыі. У гэтым плане літаратура як вучэбны прадмет стварае найспрыяльнейшыя ўмовы для развіцця і ўдасканалення маўлення. А таму і Канцэпцыя літаратурнай адукацыі, і змест сучасных вучэбных праграм па беларускай літаратуры адлюстроўваюць накіраванасць на рэалізацыю камунікатыўнасці навучання, у сувязі з чым у адукацыйны працэс актыўна ўкараняюцца віды дзейнасці, якія не толькі даюць пэўныя веды, а актыўна садзейнічаюць мысленчаму і творчаму працэсам, фарміруюць свядомыя адносіны да інтэлектуальнай працы. Таму **мэта** дадзенага факультатыва — паглыбіць веды вучняў пра разнастайныя віды творчых прац (водгук, эсэ, рэцэнзія). Паколькі навучанне гэтым жанрам мае складаны сінтэтычны характар, то для эфектыўнага фарміравання ў вучняў умення ствараць такія працы прадугледжваецца зварот да суправаджальных ведаў і актуалізацыя ведаў пра тэкст, інтэрпрэтацыю, мову мастацкага твора, а таксама пра спецыфіку цытавання ў навуковых і творчых працах. Вялікая ўвага на факультатыве аддаецца практычнай скіраванасці. Усё гэта дасць магчымасць школьнікам на належным узроўні самастойна ствараць тэксты прапанаваных жанраў.

У адпаведнасці з акрэсленай мэтай вырашаюцца наступныя **задачы**:

- паглыбіць і сістэматызаваць веды пра мастацкі тэкст, жанры;
- удасканаліць уменне аналізаваць тэкст, бачыць у ім ролю мастацкіх сродкаў;

● удасканаліць уменні і навыкі перадачы чужых выказванняў праз цытаванне;

● выпрацаваць навыкі самастойнай пабудовы тэкстаў рознай жанравай прыналежнасці;

● паглыбіць і пашырыць літаратуразнаўчыя веды;

● авалодаць мадэлямі філалагічнага аналізу.

Асноўныя формы працы на факультатыве: лекцыя, разгорнутыя паведамленні, семінарскія заняткі, гутарка, дыскусія, аналіз, калектыўная творчая праца, назіранне на аснове схем і алгарытмаў, мадэляванне, абмеркаванне і інш.

ПАД ВЕТРАЗЕМ СПАСЦІЖЭННЯ І ТВОРЧАСЦІ

Тэкст. Мастацкі тэкст. Прэцэдэнтны тэкст. Выкарыстанне прэцэдэнтных тэкстаў як сродак развіцця маўлення і папаўнення слоўнікавага запасу, ўзнаўлення ведаў, засвоеных папярэднімі камунікантамі. Магчымасці прэцэдэнтных тэкстаў (назва, эпіграф, выказванне, аргумент і інш.).

Цытаванне. Роля цытавання пры напісанні водгукі, эсэ, рэцэнзій.

Функцыі цытат: *інфарматыўная, аргументуючая, экспрэсіўная, паясняльная, апісальная, ацэначная, адсылочная.*

Віды цытат:

- дакладнае ўзнаўленне тэксту,
- ўзнаўленне крыніцы з нязначнымі зменамі і дапаўненнямі,
- інтэртэкстуальнае цытаванне,
- фрагментарнае цытаванне,
- цытаванне Бібліі,
- цытаванне навуковых прац, тэорый, аўтарытэтных суджэнняў (меркаванняў).

Цытаванне як сродак аргументацыі ў вусным і публічным маўленні.

Інтэрпрэтацыя як тлумачэнне літаратурнага твора: спасціжэнне яго сэнсу, ідэі, кампазіцыі. Мікракантэкст як значымая адзінка тэксту. Чытач-інтэрпрэтатар.

Праца над **мовай мастацкага твора** як сродак глыбокага спасціжэння літаратуры.

Асаблівасці мастацкай мовы. Маўленчая арганізацыя твора. Мова мастацкай літаратуры – нацыянальная мова, апрацаваная майстрамі мастацкага слова. Два асноўныя тыпы арганізацыі мовы мастацкага твора: **вершаваны і праявічны**. Слова ў кантэксце мастацкага твора.

Паэтычныя фігуры. Гіпербала. Гратэск. Літота. Ампліфікацыя. Анафара. Эпіфара. Аксюмаран. Алегорыя. Алагізм.

Паэтычныя тropy. Метафара. Метапімія. Сінекдаха. Параўнанне. Эпітэт. Адухаўленне. Перыфраза.

Паэтычная фанетыка. Алітэрацыя. Асанансы. Гукаперайманне. Анаграма.

Сінтаксіс і інтанацыя як маўленчыя сродкі літаратуры. Парадак слоў у сказе. Інверсія. Клічныя і пыталныя знакі. Выкарыстанне сэнсавага працяжніка. Шматкроп'е. Паўза. Графічнае выдзяленне тэксту.

Эсэ. Яго асаблівасці. Жанравыя прыкметы. Прадмет, адрасант і адрасат у эсэ.

Віды эсэ па жанрава-стылістычнай форме:

- эсэ-нататка (блізкая да газетнага жанру),
- эсэ-мастацкая замалёўка, лірычная мініяцюра, эскіз з натуры;
- эсэ-партрэт,
- эсэ-біяграфія або аўтабіяграфія,
- эсэ-ўспамін,
- эсэ-дзённікавы запіс,
- эсэ-водгук (выказвае меркаванне, роздум, але не прэтэндуе на разгорнутую і аргументаваную ацэнку)
- эсэ-апавесць, эсэ-раман (азнаямленне ў агульных рысах з эсэістычным напрамкам у сучаснай літаратуры) і інш.

Асноўныя патрабаванні да эсэ:

- канкрэтная тэма,
- навукова-канкрэтная аснова,
- падкрэсленая суб'ектыўнасць выказвання,
- арыентацыя на жывую гутарковую мову,
- права на дадумванне, фантазію, вымысел,
- свабодная кампазіцыя,
- камунікатыўнасць, адрасаванасць іншаму чытачу,
- праблемнасць,
- арыентацыя на мэту.

Выкарыстанне цытат і прэцэдэнтных тэкстаў пры працы над эсэ.

Практычная работа. Азнаямленне з узорами і іх абмеркаванне. Калектыўная праца над стварэннем эсэ. Індывідуальнае напісанне эсэ і іх абмеркаванне вучнямі.

Водгук як суб'ектыўнае паведамленне пра твор з элементамі аналізу без усебаковай характарыстыкі тэксту (зместу і мастацкай структуры).

Мэты водгукаў: *падзяліцца ўражаннямі, зацікавіць, пераканаць, даць ацэнку.* Структура водгукаў (спецыфіка ўступу, спецыфіка асноўнай часткі, спецыфіка заключэння). Схema працы над водгукам: *азнаямленне → назіранне → асэнсаванне → аналіз (сінтэз) → разважанне → абгрунтаванне (доказы) → тэзіс.*

Патрабаванні да зместавага напаўнення водгукаў: *выяўленне асноўнай тэматыкі і праблематыкі, разуменне аўтарскай пазіцыі, вызначэнне ролі сюжэта, кампазіцыі, мастацкіх вобразаў, выяўленчых сродкаў, абгрунтаванне асабістых ацэнак, моўнае і кампазіцыйнае афармленне, наяўнасць творчага характару, пісьменнасць (граматнасць).*

Практычная работа. Азнямленне з узорамі і іх абмеркаванне. Калектыўная праца над стварэннем водгукаў. Індывідуальнае напісанне водгукаў і іх абмеркаванне вучнямі.

Рэцэнзія як усебаковы аналіз, аб'ектыўная ацэнка мастацкага, навуковага і інш. твора, спектакля, кінафільма. Прыкладная структура рэцэнзіі: *аўтар, загаловак, тэма, яе значнасць, асноўныя вобразы, значэнне твора, крытычныя заўвагі: чым захапляе твор, што з'яўляецца спрэчным.*

Віды рэцэнзій: рэцэнзія на твор, рэцэнзія на зборнік (агульнае і адрознае), рэцэнзіі з дамінуючым накірункам, рэцэнзія на сачыненне, рэцэнзія на вусны адказ, рэцэнзія на навуковы артыкул, рэцэнзія на прагледжаны спектакль (тэлеспектакль, тэлефільм) і інш.

Знаёмства з асобнымі постацямі крытыкаў, літаратуразнаўцаў і іх асноўнымі працамі (рэцэнзіямі) (на выбар або па рэгіянальным падходзе).

Практычная работа. Азнямленне з узорамі і іх абмеркаванне. Калектыўная праца над стварэннем рэцэнзій. Індывідуальнае напісанне рэцэнзій і іх абмеркаванне вучнямі.

МЯРКУЕМЫЯ ВЫНІКІ

- ◆ Павышэнне літаратурнага развіцця вучняў,
- ◆ развіццё ўмення інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту,
- ◆ удасканаленне ўмення бачыць і разумець мастацкую функцыю мовы літаратурных твораў,
- ◆ выпрацоўка ўмення доказы і аргументавана перадаваць чытацкія асацыяцыі і погляды,
- ◆ веданне асноўных прыкмет водгукаў, эсэ, рэцэнзій,
- ◆ уменне аналізаваць творчыя працы,
- ◆ пашырэнне слоўнікавага запаса вучняў,
- ◆ удасканаленне навыкаў камунікатыўнай дзейнасці,
- ◆ удасканаленне навыкаў напісання розных жанраў творчых прац,
- ◆ выпрацоўка інтэлектуальна-маўленчых уменняў,
- ◆ развіццё асобы вучня ў цэлым і яго інтэлекту ў прыватнасці, развіццё гнуткасці мыслення, самастойнасці, даследчых навыкаў.

ДАПАМОЖНІК ДЛЯ НАСТАЎНІКАЎ

ПРЫКЛАДНАЕ ТЭМАТЫЧНАЕ ПЛАНАВАННЕ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

(35 гадзін)

Уводзіны	1
ТЭМА 1	
Тэкст і яго асаблівасці	3
Мастацкі тэкст	1
Прэцэдэнтны тэкст	1
Цытаванне	1
ТЭМА 2	
Інтэрпрэтацыя як тлумачэнне літаратурнага твора	2
Ідэйна-тэматычны ўзровень	1
Жанрава-кампазіцыйны і вобразны ўзровень	1
ТЭМА 3	
Праца над мовай мастацкага твора як сродак глыбокага спасціжэння літаратуры	5
Асаблівасці мастацкай мовы	1
Паэтычныя фігуры	1
Паэтычная фанетыка	1
Паэтычныя тropy	1
Сінтаксіс і інтанацыя	1
ТЭМА 4	
Эсэ	8
Эсэ як жанр літаратурнай творчасці	1
Асаблівасці эсэ	1
Віды эсэ	1
Знаёмства з артыкулам А. І. Бelay	1
Асноўныя патрабаванні да стварэння эсэ. Напісанне прац	2

Абмеркаванне вучнёўскіх прац	2
ТЭМА 5	
Водгук	8
Водгук як жанр творчай працы па літаратуры	1
Патрабаванні да водгуку	1
Дапаможная праца па напісанні водгуку	1
Асаблівасці структуры водгукаў (уступ, разгортванне асноўнай часткі, заключэнне)	1
Аналіз тэкстаў-узораў водгукаў	1
Парады да напісання водгуку. Напісанне прац	2
Абмеркаванне вучнёўскіх прац	1
ТЭМА 6	
Рэцэнзія	7
Рэцэнзія як літаратурна-крытычны жанр. Гісторыя жанру. Адрозненне рэцэнзіі ад водгуку	1
Прыкладная структура рэцэнзіі і віды рэцэнзій	1
Знаёмства з рэцэнзіямі вядомых беларускіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў	1
Матэрыял для назірання і абмеркавання	1
Напісанне рэцэнзій на літаратурныя творы і творы сумежных відаў мастацтва	2
Абмеркаванне вучнёўскіх прац	1
Падвядзенне вынікаў працы на факультатыве (падагульняючы ўрок)	1
УСЯГО	35

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ДЛЯ ПРАВЯДЗЕННЯ ФАКУЛЬТАТЫЎНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Урок 1. Уводзіны

Мэты:

- пазнаёміць вучняў са зместам, структурай, формамі працы на факультатыве,
- развіваць камунікатыўную кампетэнцыю,
- выходзіць увагу да мастацкага слова.

Абсталёванне: кніжная выстава з узорамі жанраў творчых прац, табліца тэрмінаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: міні-лекцыя, гутарка-абмеркаванне, прэзентацыя асобных узораў жанраў творчых прац і іх аўтараў (пры магчымасці з выкарыстаннем мультымедычных сродкаў).

ТСН: мультымедычная прэзентацыя.

ТЭМА 1. ТЭКСТ І ЯГО АСАБЛІВАСЦІ

Урок 2. Тэкст. Паняцце мастацкага тэксту

Мэты:

- узнавіць паняцце тэксту, выявіць асноўныя функцыі і прыкметы тэксту,

- развіваць уменне размяжоўваць паняцці «тэкст» і «мастацкі тэкст», бачыць спецыфіку мастацкага тэксту,

- выхоўваць культуру маўлення.

Абсталяванне: схемы, апоры, прыклады мастацкіх тэкстаў (гл. дапаможнік для вучняў).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: каменціраванне прапанаваных схем і апор з наступным ілюстраваннем іх адпаведнымі прыкладамі. Узнаўленне паняццяў пра тыпы маўлення (апісанне, апавяданне, разважанне), праца з узорамі, назіранне і разважанне аб ролі тыпаў маўлення ў мастацкіх тэкстах (гл. дапаможнік для вучняў).

ТСН: мультымедычная прэзентацыя схем і апор.

Урок 3. Прэцэдэнты тэкст

Мэты:

- даць уяўленне пра дадзены від тэксту,

- развіваць уменне ствараць выказванні з выкарыстаннем прэцэдэнтных тэкстаў,

- выхоўваць дасведчанасць у здабытках культурна-маўленчага фонду.

Абсталяванне: малюнкi айсберга, ілюстрацыі да твораў, з якіх узяты прэцэдэнтныя тэксты.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: параўнальны аналіз табліцы (прэцэдэнтныя тэксты, прыказкі, афарызмы, цытаты) (гл. дапаможнік для вучняў), стварэнне невялікіх выказванняў на аснове прапанаваных прэцэдэнтных тэкстаў, выкананне заданняў № 1, 2 (гл. дапаможнік для вучняў).

ТСН: мультымедычная прэзентацыя матэрыялаў і ўзораў заданняў.

Урок 4. Цытаванне

Мэты:

- даць азначэнне тэрміна «цытата», раскрыць асноўныя функцыі цытат,

- пазнаёміць вучняў з правіламі цытавання,
- развіваць уменне выкарыстоўваць цытаты ва ўласным маўленні,
- выхоўваць карэктнасць пры цытаванні.

Абсталёванне: выстава кніг з выслоўямі, крылатымі выразамі знакамітых людзей.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: каменціраванне прапанава-ных схем і апор з наступным ілюстраваннем іх адпаведнымі прыкладамі. Узнаёленне паняццяў пра тыпы маўлення (апісанне, апавяданне, разважанне), праца з узорами, назіранне і разважанне аб ролі тыпаў маўлення ў мастацкіх тэкстах (гл. дапаможнік для вучняў).

ТСН: прэзентацыя алгарытмаў па функцыях цытат, па правілах цытавання, па месцы цытат у структуры тэкстаў, параўнальная табліца «Цытата – прэцэдэнтны тэкст».

ТЭМА 2. ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ЯК ТЛУМАЧЭННЕ ЛІТАРАТУРНАГА ТВОРА

Урок 5. Ідэйна-тэматычны ўзровень інтэрпрэтацыі мастацкага твора

Мэты:

- пазнаёміць вучняў са структурай і спецыфікай мастацкага тэксту,
- раскрыць сутнасць ідэйна-тэматычнага ўзроўню інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту,

- развіваць уменне бачыць тэматыку, праблематыку, ідэйна-эстэ-тычную задуму твора,

- выхоўваць эстэтычнае асэнсаванне рэчаіснасці і павагу да на-цыянальнай літаратуры.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, кніжная выстава твораў розных жанраў на розныя тэмы, партрэты пісьменнікаў, рэпрадукцыі, ілю-страцыі.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: каменціраванне прапанава-ных схем і апор з наступным ілюстраваннем іх адпаведнымі прыкла-

дамі. Узнаўленне паняццяў пра тыпы маўлення (апісанне, апавяданне, разважанне), праца з узорамі, назіранне і разважанне аб ролі тыпаў маўлення ў мастацкіх тэкстах (гл. дапаможнік для вучняў).

ТСН: дэманстрацыя тэкстаў (ці ўрыўкаў з іх), аўдыёзапісы чытання твораў аўтарамі.

Урок 6. Жанрава-кампазіцыйны і вобразны ўзровень інтэрпрэтацыі мастацкага твора

Мэты:

● раскрыць сутнасць жанрава-кампазіцыйнага ўзроўню інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту,

- актуалізаваць веды пра жанр і кампазіцыю,
- актуалізаваць паняцці «лірычны герой» і «вобраз-персанаж»,
- развіваць уменне размяжоўваць паняцці «жанр» і «кампазіцыя»,
- развіваць уменне вылучаць і характарызаваць мастацкія вобразы,
- выхоўваць аналітычнае мысленне.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, схемы «Віды мастацкіх вобразаў», «Характарыстыка вобраза персанажа», «Алгарытм аналізу вобраза-персанажа».

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: каменціраванне прапанаваных схем і апор з наступным ілюстраваннем іх адпаведнымі прыкладамі. Узнаўленне паняццяў пра кампазіцыю, жанр, мастацкі вобраз (гл. дапаможнік для вучняў). Выкананне заданняў на аснове прапанаваных табліц і апор.

ТСН: дэманстрацыя тэкстаў (ці ўрыўкаў з іх), схем і апор.

ТЭМА 3.

ПРАЦА НАД МОВАЙ МАСТАЦКАГА ТВОРА ЯК СРОДАК ГЛЫБОКАГА СПАСЦІЖЭННЯ ЛІТАРАТУРЫ

Урок 7. Асаблівасці мастацкай мовы

Мэты:

● раскрыць спецыфіку мовы мастацкай літаратуры, сутнасць маўленчай арганізацыі твора,

● развіваць уменне выяўляць асаблівасці мовы мастацкай літаратуры,

● выхоўваць павагу да літаратуры як славеснага мастацтва.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, узоры ўрыўкаў тэкстаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца са слоўнікам тэрмінаў, аналіз тэкстаў мастацкіх твораў з мэтай выяўлення двух асноўных тыпаў арганізацыі мовы мастацкага твора – вершаванага і пражэічнага. Назіранне над формамі і сродкамі арганізацыі тыпаў маўлення.

Выкананне задання: з дапамогай слоўных вобразаў «намаляваць» карціну прыроды, паказаць чалавечы характар. Стварэнне слоўнага партрэта на аснове прапанаванага візуальнага.

ТСН: прэзентацыя форм і сродкаў арганізацыі тыпаў маўлення.

Урок 8. Паэтычныя фігуры

Мэты:

- актуалізаваць і замацаваць веды пра асноўныя паэтычныя фігуры: гіпербала, літоту, ампліфікацыю,

- развіваць уменне выяўляць асноўныя паэтычныя фігуры і іх ролю ў мастацкім тэксце,

- выхоўваць эстэтычную чуйнасць да мастацкага слова.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, мастацкія творы.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца са слоўнікам тэрмінаў, чытанне, аналіз мастацкіх тэкстаў, выяўленне паэтычных фігур і абгрунтаванне іх выкарыстання ў прапанаваных узорах мастацкіх твораў.

ТСН: прэзентацыя табліцы тэрмінаў з прыкладамі з мастацкіх твораў па наступнай схеме:

Тэрмін	Азначэнне	Прыклад
Гіпербала	стылістычная фігура, празмернае перавелічэнне, спосаб шырокай тыпізацыі створаных з’яў	<p><i>Месца выбралі здатнае, вырылі дол, Дол тры сажні шырокі, глыбокі; Закапалі, убілі асінавы кол, Далі насып тры сажні высокі. (адзін сажань – 2,13 м)</i></p> <p><i>Даўней не зналі так марнеці, Як мы марнеем з году ў год, Асілкаў шмат было на свеце, Быў шмат дужэйшы наш народ.</i></p> <p><i>Асілкам гэтакім ад роду Маізка быў ў сваёй радні, – Дзіцём нясці ўжо мог калоду, Якой трох сталых – не маглі. Янка Купала. Магіла льва</i></p>

Тэрмін	Азначэнне	Прыклад
Лігота	стылістычная фігура, вызначэнне якога-небудзь паняцця ці прадмета шляхам адмаўлення супрацьлеглага. Лігота – з’ява супрацьлеглая гіпербале. Вялікае змяншэнне	<i>З камаровы нос сякеру Сцісне, крэкне, замахае – Зробе пушчу як талерку, Свет дрывамі закідае.</i> Ф. Багушэвіч. Дурны мужык, як варона Не менш цікавымі прыкладамі ліготы з’яўляюцца выразы, якія мы часта выкарыстоўваем у маўленні. Напрыклад: «У мяне няма ні капейкі ў кашальку», вучань перад кантрольнай: «Я нічога не ведаю» і пад.
Ампліфікацыя	стылістычная фігура, якая ўяўляе сабой шэраг моўных канструкцый ці асобных слоў, словазлучэнняў, якія паўтараюцца. Ампліфікацыя з’яўляецца адным са спосабаў узмацнення паэтычнай выразнасці мовы. Накапленне адна тыпных слоў ці моўных канструкцый (эпітэтаў, параўнанняў, сінонімаў, злучнікаў, аднародных членаў сказа і г. д.) дапамагае стварыць непаўторныя вобразы	<i>Льняная і жытнёвая, сялянская, Баравая, ў казачнай красе, Старажытная, ты самая славянская, Чыстая, як травы у расе, Вобразная, вольная, п’явучая, Мова беларуская мая.</i> <i>Дратавалі, здзекваліся, мучылі, Ты жыла ...</i> П. Панчанка. Родная мова

Урок 9. Паэтычная фанетыка

Мэты:

- даць асноўныя паняцці пра паэтычную фанетыку і фанетычныя прыёмы як інструменты мастацкага твора,

● актуалізаваць і замацаваць веды пра асноўныя паэтычныя фігуры: гіпербалу, літоту, ампліфікацыю,

● развіваць уменне бачыць асаблівасці гукавой арганізацыі мастацкага тэксту,

● развіваць уменне выяўляць асноўныя паэтычныя прыёмы і іх ролю ў мастацкім тэксце,

● выходзіць эстэтычную чуйнасць да мастацкага слова.

Абсталяванне: слоўнік тэрмінаў, мастацкія творы.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца са слоўнікамі тэрмінаў, чытанне, аналіз мастацкіх тэкстаў, выяўленне фанетычных прыёмаў і абгрунтаванне іх выкарыстання ў прапанаваных узорах мастацкіх твораў.

ТСН: аўдыёзапісы чытання мастацкіх твораў артыстамі, прэзентацыя табліцы тэрмінаў з прыкладамі з мастацкіх твораў па наступнай схеме:

Тэрмін	Азначэнне	Прыклад
Алітэрацыя	прадвызначанае пэўнымі мастацкімі задачамі паўтарэнне ў вершаванай мове аднолькавых або падобных зычных гукаў	<i>Шурышыць ізноўку на шашы Пятровіча машына. Нідзе Нікога ні душы, Адно гамоняць шыны.</i> П. Броўка. Родныя берагі <i>Лілею млявы плёс люляе, З-пад злежаных аблок здалёк Ляціць віхлясты і бялявы, Пялёстак лёгкі — матылёк</i> Р. Барадулін <i>У бубны дахаў вецер б'е, Грыміць па іх, звініць, пяе.</i> М. Багдановіч. Завіруха
Асанансы	прадвызначанае пэўнымі мастацкімі задачамі паўтарэнне ў вершаванай мове аднолькавых або падобных галосных гукаў. Як і алітэрацыя, асананс дапамагае падкрэсліць асобныя словы, узмацніць інтанацыйна-гукавую выразнасць верша, надаць яму асаблівую мілагучнасць	<i>Сёння сп<u>о</u>ўніўся т<u>о</u>й няд<u>о</u>бры с<u>о</u>н, Сёння сп<u>о</u>ўніўся цераз дзевяць дз<u>е</u>н...</i> М. Багдановіч. Максім і Магдалена

Тэрмін	Азначэнне	Прыклад
Гукаперайманне	імітацыя з дапамогай гукаў мовы тых ці іншых гукаў рэчаснасці:	<i>Пад падковамі рытм. Перастук пад падковамі.</i> М. Танк
Анаграма	такое пераразмеркаванне літар і складоў у словах, у выніку якога ўтвараюцца іншыя словы	<i>Кпіпа пляма з мыла: «Ты мяне не змыла».</i> <i>Калі мала кавы, Піце болей малака вы!</i>
Анафара	паўтарэнне аднолькавых гукаў, слоў ці выказаў у пачатку вершаваных радкоў або строф	<i>Трэба дома бываць часцей, Трэба дома бываць не гасцём, Каб душою не ачарсцвець, Каб не страціць святое штосьці.</i> Р. Барадулін
Эпіфара	(грэч. <i>epiphora</i> — паўтарэнне) — паўтарэнне аднолькавых гукаў, слоў ці выказаў у канцы вершаваных радкоў або строф	<i>Цялушачак гадаваць будзем, А бычочкі прадаваць будзем, Дзевак замуж аддаваць будзем, А хлопчыкаў жаніць будзем.</i> Гэта прыклад радковай эпіфары .

Урок 10. Паэтычныя трыпы

Мэты:

- узнавіць веды пра асноўныя паэтычныя трыпы: параўнанне, метафару, метанімію, эпітэт, уасабленне, перыфразу,
- удасканальваць умённе знаходзіць у мастацкім творы паэтычныя трыпы і тлумачыць іх ролю,
- выхоўваць эстэтычную чуйнасць да мастацкага слова.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, мастацкія творы.

Літаратура: прапановаць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца са слоўнікам тэрмінаў, чытанне, аналіз мастацкіх тэкстаў, выяўленне паэтычных трыпаў і абгрунтаванне іх выкарыстання ў прапанаваных узорах мастацкіх твораў. Стварэнне ўласных невялікіх тэкстаў з выкарыстаннем мастацкіх трыпаў.

Разважанне над наступным матэрыялам:

Акрамя метафар-слоў, у мастацкай творчасці вялікае распаўсюджанне маюць метафарычныя вобразы, ці *разгорнутыя метафары*:

*Хай снег вякоў асядзе ў валасах,
Хай будзе мне хоць пяць разоў па дваццаць,*

*З усмешкай палахлівай на губах
Ты школьніцай мне будзеш усміхацца.*

Р. Барадулін

Часам разгорнутая метафара ахоплівае вялікую частку або нават увесь твор: жыццё – акіян («Цунамі» Аркадзя Куляшова). Метафара таксама можа быць заклочана і ў назве самога твора: «Каласы пад сярпом тваім» Уладзіміра Караткевіча.

ТСН: прэзентацыя табліцы тэрмінаў з прыкладамі з мастацкіх твораў па наступнай схеме:

Троп	Азначэнне	Прыклад
Параўнанне	такое супастаўленне двух прадметаў, з’яў або паняццяў, у выніку якога сутнасць аднаго з іх вытлумачваецца праз сутнасць другога. Параўнанне, як сцвярджае В. Рагойша, дазваляе зрабіць паэтычны малюнак па-мастацку дакладным, наглядным, жывапісным	<i>Хараства такога ў свеце Не было, не будзе; Аб ёй людзі гаварылі Як аб нейкім цудзе. Як маліны, яе губкі, А твар, як лілея, Як дзве зоркі, яе вочы, Гляне – свет яснее. З плеч сплываюць яе косы, Як бы сонца косы, І іскрацца, як на сонцы, Брыльянцісты росы. Янка Купала. Бандароўна</i>
Метафара	від тропа, у якім асобныя словы ці выразы збліжаюцца па падабенстве іх значэнняў ці па кантрасце. Ад параўнання метафара адрозніваецца тым, што мае толькі адзін член супастаўлення – тое, з чым супастаўляецца, а тое, што супастаўляецца, не называецца (але абавязкова падразумяваецца). Метафары ўтвараюцца па прыцыпу ўвасаблення (<i>вада бяжыць</i>), арэчаўлення (<i>стальныя нервы</i>), адцягнення (<i>поле дзейнасці</i>) і г.д. У ролі метафары могуць выступаць дзеяслоў, назоў-	<i>Не плакаў я ўсім на злосць, Бо ў хаце быў адзін мужчына. Не йшоў ты – маці маладосць Глыбей заворвалі маршчыны. Р. Барадулін. Бацьку</i>

Троп	Азначэнне	Прыклад
	нік, прыметнік, зрэдку прыслоўе. Метафара прыдае маўленню выключную выразнасць	
Метанімія	від тропа, у якім збліжаюцца словы паводле сувязяў паміж імі. У метаніміі пэўная з’ява ці прадмет абазначаюцца з дапамогай іншых слоў і паняццяў. Пры гэтым захоўваюцца прыкметы, якія збліжаюць гэтыя паняцці ці сувязі. Ад метафары метанімія адрозніваецца тым, што падобнасць з’яў ці прадметаў тут не мае значэння. Метанімічны выраз завастрае ўвагу чытача на пэўнай характэрнай рысе той ці іншай з’явы, абмалёўвае яе дастаткова яскрава і своеасабліва	«У полі сеялася заўтра» (жыта), «Мінск едзе па грыбы» (жыхары горада).
Эпітэт	слова, якое вызначае прадмет ці з’яву і падкрэслівае якую-небудзь яго якасць ці прыкмету. Інакш кажучы, эпітэт – гэта мастацкае азначэнне. Эпітэт можа выражацца прыметнікам (вясёлы мароз), назоўнікам (мароз-мастак), дзеепрыметнікам ці дзеепрыслоўем (здзіцэлы голас, жыў прыпяваючы), прыслоўем (чаёк піў упрыгядку)	<i>шчымлівы голас;</i> <i>Мой вясёлы, звонкі мячык, Яго б’юць, ён толькі скача.</i> <i>Ціха па мяккай траве сінявокая ноч праходзіла.</i> М. Багдановіч

<p>Увасабленне</p>	<p>асобны від метафары, перанясенне чалавечых якасцей на неадушаўлёныя прадметы і з’явы. Анімалістыка — жы-вёлны свет, надзелены ўласцівасцямі свету людзей. Увасабленне інакш называюць <i>персаніфікацыяй</i>. Такое «ачалавечванне» навакольнай рэчаіснасці было ўласціва людзям старажытнасці на пачатковых стадыях іх развіцця. Натуральна, што гэта знайшло адлюстраванне ў фальклорных творах — казках, легендах, байках і г.д.</p>	<p><i>Першы гром быў сёння ўночы. Дождж да дня шумеў вясёла. Ранак вытараічыў вочы, Як дзіця, глядзіць наўкола.</i> Н. Гілевіч</p> <p><i>Мароз ступае адубелым садам, Самотным дрэвам сняцца май і радасць.</i> У. Караткевіч</p>
<p>Перыфраза</p>	<p>від тропа, слоўнага зварту з пераносным значэннем, у якім назва чалавека, жывёлы, прадмета ці з’явы замяняецца ўказаннем на яго найбольш характэрныя рысы ці прыкметы. Так, напрыклад, замест слова «леў» прынята ўжываць «цар звяроў».</p> <p>Перыфраза часта сустракаецца як у фальклорных творах, так і ў аўтарскай літаратуры</p>	<p><i>Не пад мысль будзе песня каму-небудзь нам — Канопляную возьмеш заплату.</i> Янка Купала</p> <p>Зямля пад белымі крыламі (У. Караткевіча) выкарыстоўваецца ў значэнні Беларусь.</p>

Урок 11. СІНТАКСІС І ІНТАНАЦЫЯ МАСТАЦКАГА ТВОРА

Мэты:

- актуалізаваць веды пра літаратурны сінтаксіс як сістэму сінтаксічнай арганізацыі мовы мастацкай літаратуры,
- развіваць уменне бачыцьсэнсавую ролю літаратурнага сінтаксісу,

- выхоўваць эстэтычную чуйнасць да мастацкага слова.

Абсталяванне: слоўнік тэрмінаў, мастацкія творы.

Літаратура: прапановаць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца са слоўнікам тэрмінаў, чытанне, аналіз мастацкіх тэкстаў, выяўленне спецыфічных сінтаксічных канструкцый і абгрунтаванне іх выкарыстання ў прапанаваных узорах мастацкіх твораў. Стварэнне ўласных невялікіх тэкстаў з выкарыстаннем сінтаксічных канструкцый.

Разважанне над наступным матэрыялам:

Аўтарскія знакі прыпынку

...

Пунктуацыйныя знакі ў тэксце – гэта своеасаблівая партытура мастацкага слова. Менавіта гэтыя сінтаксічныя фігуры дапамагаюць чытачу зразумець аўтарскія адносіны да таго, што выяўляецца, адчуць пафас.

Так, напрыклад, вядомы ўсім верш Янкі Купалы «О так, я пралетар...» са сваёй спецыфічнай пунктуацыйнай дапамогай ўбачыць, зразумець тое, што хацеў сказаць вялікі Прарок у 1923 годзе.

*... О так! Я – пралетар!..
Яшчэ учора раб пакутны –
Сягоння я зямлі ўладар
І над царамі цар магутны!*

*Мне бацькаўшчынай цэлы свет,
Ад родных ніў я адварнуўся..
Адно... не збыў яшчэ ўсіх бед:
Мне сняцца сны аб Беларусі!*

Стварэнне вуснага панарамнага малюнка на аснове наступных радкоў У. Караткевіча:

*О, вясна! Таполі! Свеце мілы!
Сонца німб! Аблогі! Сад! Рака!
Залатая падаплёка крылаў
Маладога звонкага шпака!*

У. Караткевіч

Выкананне заданняў з дыдактычных матэрыялаў.

ТСН: прэзентацыя табліцы тэрмінаў з прыкладамі з мастацкіх твораў па наступнай схеме:

Сінтаксічныя фігуры	Азначэнне	Прыклад
Інверсія	адна з сінтаксічных фігур літаратурнай мовы, такая расстаноўка слоў або словазлучэнняў у сказе, якая парушае іх звычайны граматычны парадак. Інверсія дапамагае падкрэсліць пэўнае слова, думку. Гэта адна з асаблівых фігур, якой адрозніваецца паэтычная мова ад празайчнай	<i>На палене я сяджу – Так у прозе я скажу. На сяджу палене я – Гэта ўжо паэзія.</i> (літаратуразнаўчы гумар) <i>Вобразы родныя мілага краю... Якуб Колас</i>
Аксюмаран (аксюмарон)	злучэнне несумяшчальных (супрацьлеглых) паняццяў. Часта выкарыстоўваецца ў назвах твораў	<i>«Трывожнае ішчасце», «Гарачы снег», «Мёртвыя душы» і г.д. Хаатычны парадак, святы грэшнік, звонкая цішыня, жывы труп.</i>
Анакалуф	парушэнне граматычных нормаў сувязі слоў у сказах. У мастацкай творчасці выкарыстоўваецца як своеасаблівая сінтаксічная фігура	<i>Празрытае – можна каменне злічыць, Блакітнае – неба у ім палавіна. Багатае – рыба лускою блішчыць, Магутнае – слова і бацькі, і сына.</i> М. Лужанін
Антытэза	маўленчая канструкцыя (фігура), якая заключае ў сабе рэзка выражанае супрацьпастаўленне паняццяў і з’яў. Лексічнай асновай антытэзы часта з’яўляюцца антонімы	<i>Што то дзеіцца на свеце, Што не роўна дзеле Бог? Адзін ходзіць у саце, У золаце з плеч да ног, А другому каб прыкрыцца Хоць анучай – велькі труд; Весь, як рэшата, свіціцца, Адны латы, адзін бруд!</i> Ф. Багушэвіч
Алегорыя	канкрэтнае выражэнне прадмета ці з’явы рэчаіснасці, якое замяняе абстрактнае паняцце ці думку. Найбольш часта але-	<i>Ва ўстановах часам ёсць Вось такія бабы. Здэцца, і робяць яны штось, Але справы слабы.</i>

Сінтаксічныя фігуры	Азначэнне	Прыклад
	горыя выкарыстоўваецца ў лірыцы (высокі стыль), ліра-эпічных жанрах (байка, балада)	<i>Ды і такая не ўцячэ. Скажам ёй нарэшце: Мо без вас было б лягчэй? Паспрабуйце злезці!</i> К. Крапіва
Градацыя	такая расстаноўка слоў, якая выражае ўзмацненне, эмацыйную ўзрушанасць	<i>Над белым светам сумавала танга, ... Сціскала сэрца, кроіла, пякло.</i> Ніл Гілевіч

ТЭМА 4 ЭСЭ

Урок 12. Эсэ як жанр літаратурнай творчасці

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з эсэ як жанрам літаратурна-творчай працы, з прыкладамі беларускай эсэістыкі,
- развіваць уменне бачыць асаблівасці жанру эсэ,
- выхоўваць індывідуальную пазіцыю і ўменне адстойваць яе.

Абсталёванне: кніжная выстава з узорамі эсэістыкі, матэрыял для слоўнікавай працы, які можа быць пададзены ў выглядзе наступнай табліцы:

СІНОНІМЫ	АДНАКАРАНЁВЫЯ СЛОВЫ
Эсэ	Эсэ
Аўтарская проза	Эсэістыка
Нарыс	Эсэіст
Замалёўка	Эсэізацыя

Эпіграф: «Для таго, каб удасканалываць розум, неабходна болей разважаць» (Р. Дэкарт).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: міні-лекцыя.

Пачынаючы гаворку пра жанр эсэ, настаўніку варта ў першую чаргу скіраваць увагу вучняў на гісторыю гэтага жанру. Паведаміць, што само слова «эсэ» надзвычай значымае, яно народжана эпохай Асветніцтва і ўпісваецца ў яе асноўную філасофскую канцэпцыю: пазнанне

свету адбываецца праз вопыт, назіранне, і гэта ёсць адзіная крыніца нашых ведаў пра свет і чалавека. Папулярныя ў эпоху Асветніцтва часопісы па аб'ёме ўяўлялі сабою газетны ліст з надрукаваным на ім нарысам (эсэ) у адвольным стылі і на любую тэму: ад філасофскага разважання да новай моды ў адзенні. Гэта падкрэслівае, па-першае, свабодны характар формы, а па-другое, шырокі дыяпазон тэматыкі і лексікі, характэрных для эсэ. Пачынальнікам гэтага жанру лічыцца пісьменнік-гуманіст і філосаф М. Мантэнь, які ў 1580 годзе напісаў твор, дзе выклаў свае думкі аб лёсе грамадства і чалавека (у нас яго праца была выдадзена пад назвай «Вопыты»). Пазней жанр эсэ трансфармаваўся, яго сталі абазначаць як вопыт аўтара ў распрацоўцы пэўнай праблемы. У XX стагоддзі гэты жанр набыў новыя рысы, бо да яго распрацоўкі спрычыніліся такія самабытныя пісьменнікі, як Б. Шоу, А. Франс, Р. Ралан. Цікавай і разнастайнай з'яўляецца руская эсэістыка.

Рускі варыянт эсэістычнага мыслення пачаў складвацца яшчэ з пары «Падарожжа з Пецярбурга ў Маскву» Радзішчава. Да гэтага жанру адносяць і «Выбраныя месцы з перапіскі з сябрамі» М. В. Гоголя, і «Сповідзь» Л. М. Талстога. З гісторыі эсэістыкі апошніх дзесяцігоддзяў называюць імёны Д. Граніна, В. Някрасава, У. Цендракова, В. Розанава, Ю. Айхенвальда і інш. Вельмі багатай на творы і імёны беларуская эсэістыка. Яна прадстаўлена творамі Цёткі, Змітрака Бядулі, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага. Выдатным эсэістам быў Уладзімір Караткевіч («Зямля пад белымі крыламі»). Раманы-эсэ «Як агонь, як вада» пра Янку Купалу і «Сонца маладзіковае» пра Францыска Скарыну напісаў Алег Лойка.

Бываюць часы, калі адкрытая размова пісьменніка з чытачом становіцца асабліва неабходнай. Магчыма таму апошнія гады адзначаны яркай успышкай закладзенай у эсэ духоўнай энергіі. Цікаvasць да гэтага жанру прыкметна ўзрастае. Разам з тым, у нашы дні павысілася цікавасць да асобы пісьменніка. Вельмі папулярнымі сталі эсэістычныя мемуары, успаміны, эпістальная спадчына, дзённікі. Увогуле ўвага да чалавечай асобы, да яе бачання свету робіць запатрабаваным жанр эсэ. Да яго звяртаюцца філосафы, пісьменнікі, журналісты.

Пасля экскурсу ў гісторыю жанру неабходна перайсці да больш глыбокага разгляду сутнасці паняцця, падкрэсліць, што сярод разнастайных мастацка-публіцыстычных жанраў эсэ займае асаблівае месца. Дакладнага азначэння гэтага жанру няма. Калі звярнуцца да значэння гэтага слова ў перакладзе з англійскай ці французскай мовы, то мы ўбачым ключавыя словы – вопыт, накід, нарыс. Тлумачальны слоўнік дае такое азначэнне: ЭСЭ – гэта праявінае сачыненне невялікага аб'ёму і свабоднай кампазіцыі, якое ў нязмушанай форме прадстаўляе агульныя або папярэднія меркаванні з нейкай нагоды, па нейкім пытанні, не прэтэндуючы на іх вычарпальны аналіз, трактоўку. Адною з самых важных характарыстык эсэ з'яўляецца спалучэн-

не падкрэслена індывідуальнай пазіцыі аўтара з нязмушаным, часта праблемным выкладаннем, арыентаваным на размоўную мову.

Зварот да эпіграфа, яго абмеркаванне

Абмеркаванне зместу, падбор вучнямі сінанімічнага рада да слова *разважсаць* (абдумаць, асэнсоўваць, усведамляць, паназіраць, прааналізаваць, разабрацца ...), каб падвесці дзесяцікласнікаў да ўсведамлення галоўнай сутнасці эсэ.

◆ Праца з табліцай.

◆ Дэманстрацыя і кароткае паведамленне пра аповесці Уладзіміра Караткевіча «Зямля пад белымі крыламі» і раманы-эсэ Алега Лойкі «Сонца маладзіковае» і «Як агонь, як вада».

◆ Выкананне заданняў з дыдактычных матэрыялаў.

Урок 13. Асаблівасці эсэ

Мэты:

- даць уяўленне пра асаблівасці эсэ як жанру, развіваць уменне бачыць асаблівасці жанру эсэ,
- развіваць уменне выяўляць асноўныя прыкметы жанру,
- выхоўваць індывідуальную пазіцыю і ўменне адстойваць яе.

Абсталяванне: кніжная выстава з узорами эсэістыкі, матэрыял для слоўнікавай працы.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: аналіз табліцы з азначэннямі эсэ, мадэляванне ўласнага ўяўлення пра эсэ, карыстаючыся формай «банк ідэй».

1. Эсэ – гэта суб’ектыўнае разважанне, якое трактуе філасофскія, сацыяльныя, літаратурныя праблемы не ў сістэматызавана-навуковым выглядзе, а ў вольнай форме.

2. Эсэ – праявінае сачыненне, якое прадстаўляе ў нязмушанай форме суб’ектыўныя меркаванні па канкрэтным пытанні і не прэтэндуе на яго вычарпальную трактоўку.

3. Эсэ – суб’ектыўнае ўспрыняцце, уражанне, ацэнка, незвычайны пункт погляду на прадмет размовы, выкладзены ў адвольнай форме.

4. Эсэ – жанр крытыкі, літаратуразнаўства, які характарызуецца свабоднай трактоўкай якой-небудзь праблемы. Аўтар эсэ аналізуе абраную праблему, не клапацячыся аб сістэмнасці выкладання, аргументаванасці высноў, агульнапрынятасці пазіцый.

5. Эсэ – від нарыса, у якім галоўную ролю адыгрывае не ўзнаўленне фактаў, а адлюстраванне ўражанняў, роздуму, асацыяцый у свабоднай плыні разважання праз сябе.

Кожнае з азначэнняў зачытваецца, асэнсоўваецца і тлумачыцца, расшыфроўваецца вучнямі, а затым ім прапануецца змадэляваць

уласнае ўяўленне пра эсэ. Працу гэту можна правесці, карыстаючыся формай «банк ідэй», калі кожны вучань прапануе свой варыянт, усе варыянты запісваюцца, абмяркоўваюцца, рэдагуюцца, а на аснове найлепшых ідэй складаецца канчатковы тэкст-азначэнне.

УЗОР

1. Тэма эсэ можа быць самай разнастайнай.
2. Аўтар эсэ піша ад уласнага імя.
3. Змест эсэ – гэта суб’ектыўнае ўспрыняцце, суб’ектыўная ацэнка, разважанне, роздум аўтара, незвычайны пункт погляду.
4. Кампазіцыйна эсэ не мае строгіх рамак, гэта плынь свядомасці, плынь думкі.
5. Эсэ як бы разлічваецца на адрасата. Аўтар яго ўяўляе і да яго звяртаецца.

Каб замацаваць уяўленне пра асаблівасці жанру, неабходна зачытаць некалькі тэкстаў эсэ.

Завяршыць урок можна творчым заданнем.

Складзіце вуснае разважанне «Углядаючыся ў звыклае». Падзяліцеся сваімі адкрыццямі нечаканага ў звыклым, складанага ў простым, вялікага ў малым (выкарыстанне мультымедыйнай прэзентацыі).

Разважанне над словамі А. Эльшэвіча: «Эсэ – спосаб расказаць пра свет праз сябе і пра сябе праз свет».

ТСН:

1. Прэзентацыя азначэнняў эсэ, выказвання з філасофіі японскага мастацтва:

Углядайцеся ў звыклае – і вы ўбачыце нечаканае,
Углядайцеся ў непрыгожае – і вы ўбачыце прыгожае,
Углядайцеся ў простае – і вы ўбачыце складанае,
Углядайцеся ў малое – і вы ўбачыце вялікае.

2. Партреты пісьменнікаў-эсэістаў.

Урок 14. Віды эсэ

Мэты:

- пазнаёміць з асноўнымі відамі эсэ,
- развіваць уменне выяўляць асноўныя прыкметы кожнага з відаў,
- выходзіць уважлівасць, назіральнасць.

Абсталяванне: кніжная выстава з узорами эсэістыкі, табліца «Віды эсэ».

Літаратура: прапановаць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: аналіз памяткі «Віды эсэ», чытанне і аналіз адпаведных узораў на кожны з відаў (гл. дапаможнік для вучняў).

Па *жанрава-стылістычнай форме* эсэ падзяляюцца на некалькі відаў:

- эсэ-нататка (блізкая да газетнага жанру);
- эсэ-мастацкая замалёўка, лірычная мініяцюра, эскіз з натуры;
- эсэ-партрэт;
- эсэ-біяграфія або аўтабіяграфія;
- эсэ-ўспамін;
- эсэ-дзённікавы запіс;
- эсэ-водгук (ён выказвае меркаванне, роздум, але не прэтэндуе на разгорнутую і аргументаваную ацэнку) і інш.

ТСН: дэманстрацыя памяткі і асобных тэкстаў эсэ розных відаў.

Урок 15. Знаёмства з артыкулам А. І. Белай «Методыка напісання эсэ» (Беларуская мова і літаратура. – 2006. — № 1)

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з артыкулам,
- дапамагчы асэнсаваць змест артыкула,
- развіваць уменне працаваць з навуковай літаратурай,
- выхоўваць культуру чытання.

Абсталёванне: артыкул А. І. Белай.

Літаратура: артыкул А. І. Белай.

Формы, метады і сродкі навучання: чытанне артыкула, асэнсаванне часткі артыкула (эсэ пра эсэ), асаблівая ўвага звяртаецца на прыкладны алгарытм напісання эсэ, праводзіцца аналіз усіх 19 пунктаў. Калектыўнае абмеркаванне прыкладаў эсэ, якія ўключаны ў артыкул, складанне кароткага канспекта.

ТСН: дэманстрацыя артыкула.

Урокі 16–17. Асноўныя патрабаванні да стварэння эсэ і напісанне вучнёўскіх прац

Мэты:

- раскрыць асноўныя патрабаванні да стварэння эсэ,
- развіваць уменне ствараць арыгінальныя тэксты эсэ па прапанаваных тэмах,
- выхоўваць камунікатыўныя здольнасці.

Абсталёванне: кніжная выстава з узорамі эсэістыкі, табліца-памятка «Асноўныя патрабаванні да эсэ».

<i>Асноўныя патрабаванні да эсэ</i>	<i>Вам неабходна</i>
1. Канкрэтная тэма	Дакладна вызначыць, сфармуляваць і абдумаць тэму
2. Навукова-канкрэтная аснова	Азнаёміцца і прааналізаваць матэрыял па тэме
3. Падкрэсленая суб'ектыўнасць выказвання	Выявіць асабістую пазіцыю
4. Арыентаванасць на жывую гутарковую мову	Выкарыстоўваць вобразныя сродкі
5. Права на дадумванне, фантазію, вымысел	Спраецыраваць уласны вымысел на тэму, прытрымлівацца рэальнага, гістарычнага або іншага кантэксту
6. Свабодная кампазіцыя	Выбраць форму, структуру
7. Камунікатыўнасць, адрасаванасць другому чытачу	Уявіць адрасата
8. Праблемнасць	Пры магчымасці ўбачыць праблему ў тэме і раскрыць яе
9. Арыентацыя на мэту	Падзяліцца роздумам, перажываннямі, расказаць пра пэўную з'яву, твор, аўтара і інш. праз сябе

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: азнаямленне з табліцай-паямткай «Асноўныя патрабаванні да эсэ»; на аснове адвольна выбранай тэмы шляхам калектыўнай працы, прытрымліваючыся пунктаў табліцы, скласці эсэ.

Разгляд узору эсэ (гл. дапаможнік для вучняў).

Знаёмства з прыкладнымі тэмамі эсэ. Творчая праца вучняў (на аснове дапаможніка для вучняў).

ТСН: дэманстрацыя тэм эсэ.

Урокі 18–19. Абмеркаванне і рэдагаванне вучнёўскіх прац (эсэ)

Мэты:

- разгледзець эсэ, напісаныя вучнямі,
- выпрацаваць навыкі аналізу і ацэнкі эсэ,
- выхоўваць культуру абмеркавання.

Абсталёванне: вучнёўскія працы і табліца «Крытэрыі ацэнкі эсэ» (дэманструецца).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).
Формы, метады і сродкі навучання: азнаямленне з *табліцай крытэрыяў*, чытанне вучнямі эсэ, абмеркаванне, аналіз, ацэнка.

ТСН: дэманстрацыя табліцы «Крытэрыі ацэнкі эсэ».

ТЭМА 5 ВОДГУК

Урок 20. Водгук як жанр творчай працы па літаратуры

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з водгукам як літаратурна-крытычным жанрам,
- развіваць уменне бачыць спецыфіку жанру,
- садзейнічаць удасканаленню навыкаў аналізу твора,
- выхоўваць аўтарскую індывідуальнасць.

Абсталяванне: слоўнікі літаратурнаўчых тэрмінаў, тлумачальныя слоўнікі.

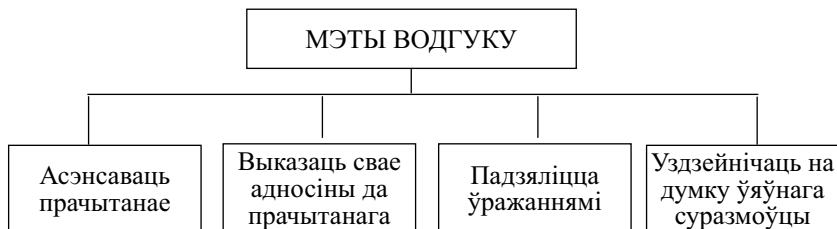
Водгук – гэта суб’ектыўнае паведамленне пра твор з элементамі аналізу, але без усебаковай характарыстыкі зместу і мастацкай структуры.

Эпіграф: «Водгук – гэта выяўленне ўласнай думкі пра твор, ацэнка і матывацыя гэтай ацэнкі» (Царова В. І.).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: чытанне апавядання Якуба Коласа «Дуб і чароціца». Пераказ зместу апавядання, паўтарэнне ведаў пра пераказ. Абмеркаванне эпіграфа. Параўнанне паняццяў «пераказ» і «водгук». Падрыхтоўка вусных выказванняў пра апавяданне Якуба Коласа «Дуб і чароціца» або «Камень». Увядзенне тэрміна «водгук». Абмеркаванне матэрыялаў пра водгук (гл. дапаможнік для вучняў). Аналіз мэт водгуку па прапанаванай схеме (гл. прэзентацыю).

ТСН: дэманстрацыя табліцы «Мэты водгуку»:

Урок 21. Патрабаванні да водгуку на мастацкі тэкст

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з асноўнымі патрабаваннямі да водгуку на мастацкі твор,

- развіваць уменне ацэньваць твор і матываваць свае ацэнкі,
- выхоўваць культуру чытання.

Абсталяванне: табліца «Патрабаванні да напісання водгуку» (ТСН).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: чытанне і назіранне над тэкстам па схеме «чытанне → асэнсаванне → аналіз → разважанне → абгрунтаванне» (апавяданне І. Грамовіча «Воблакі»), падрыхтоўка вуснага водгуку з абгрунтаваннем вучнёўскіх уражанняў, знаёмства з водгукам на дадзенае апавяданне з выяўленнем захавання ўсіх патрабаванняў да прац такога жанру (па магчымасці – прадставіць вучням у выглядзе прэзентацыі):

Патрабаванні да напісання водгуку:

- ◆ назваць аўтара, твор;
- ◆ выявіць жанр, асноўную тэматыку і праблематыку;
- ◆ раскрыць аўтарскую пазіцыю;
- ◆ вызначыць ролю сюжэта, кампазіцыі, вобразаў;
- ◆ вызначыць мастацкія сродкі і абгрунтаваць іх ролю;
- ◆ абгрунтаваць сваю ацэнку прачытанага;
- ◆ умець цытаваць, супастаўляць, праводзіць паралелі;
- ◆ умець кампазіцыйна афармляць працу.

Урок 22. Дапаможная праца па напісанні водгуку

Мэты:

- правесці дапаможную працу па напісанні водгуку,
- прывіваць уменне вобразнага бачання, лагічнага асэнсавання,
- выхоўваць культуру чытання.

Абсталяванне: табліца «Патрабаванні да напісання водгуку» (ТСН),

выстава выданняў з крылатымі выразы і афарызмамі.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: ажыццяўленне дапаможнай працы па наступнай сістэме:

- ◆ чытанне,
- ◆ чытанне з каментарыямі (выдзяленнем таго, што патрабуе «ўдумвання», пранікнення ў тэкст),

- ◆ слоўнікавая праца,
 - ◆ чытанне і аналіз з боку тэматыкі і праблематыкі крылатых і афарыстычных выказванняў (напрыклад, «Каштоўнае не тое, што ёсць у чалавека, а тое, што ёсць у чалавеку»),
 - ◆ складанне ўласных разважанняў на тэму прачытаных афарызмаў,
 - ◆ чытанне асобных строф вершаў, выдзяленне сродкаў выразнасці, тлумачэнне іх ролі ў прачытаным тэксце,
 - ◆ падбор прыкладаў, параўнанняў, супрацьпастаўленняў да тэмы прачытаных тэкстаў.
- Заўвага:* тэксты гл. у дапаможніку для вучняў.

Урок 23. Асаблівасці структуры водгукаў (уступ, разгортванне асноўнай часткі, заключэнне)

Мэты:

- даць паняцце аб структуры водгуку,
- выпрацоўваць уменне здзяйсняць кампазіцыйнае афармленне водгукаў,
- выходзіць культуру маўлення.

Абсталяванне: табліцы «Віды ўступаў водгукаў», «Спосабы разгортвання асноўнай часткі водгуку» (гл. ТСН).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

- ◆ праца з табліцамі,
- ◆ калектыўнае напісанне розных відаў уступаў водгукаў на твор па прапанаваным узору:

Верш П. Броўкі «Сляды»

1) Многае ў літаратуры пачынаецца з загалюка...

2) Меў рацыю паэт...

3) Часта бывае ў жыцці...

4) Мяне заўсёды прываблівалі творы пра...

5) Храмы, масты, сады, кнігі, карціны – усё гэта сляды...

6) «Усё пакінуць след павінна», – так сцвярджае паэт...

- ◆ чытанне тэкстаў вершаў (гл. дапаможнік для вучняў),
- ◆ складанне асноўнай часткі водгуку на падставе прачытанага (лагічным спосабам, праблемным спосабам, пытална-адказавым, канцэнтрычным, паслядоўным),

◆ калектыўнае фарміраванне заключэнняў.

ТСН: прэзентацыя табліцы:

1. Віды ўступаў

Прамы	1) з расшыфроўкі назвы, 2) з фармулёўкі тэмы, 3) са звароту да асобы пісьменніка, 4) з разважання па праблеме.
Ускосны	1) з цытаты, 2) з рытарычнага пытання, 3) з прыказкі, прымаўкі, афарызма.
Нечаканы	1) з яркага прыкладу, 2) з міні-сюжэта, 3) з кароткай прытчы, легенды і пад.

Урок 24. Аналіз тэкстаў-узораў водгукаў

Мэты:

- паглыбіць веды пра аўтарскую эстэтычную ацэнку рэчаіснасці,
- фарміраваць умённе напісання водгукаў,
- выходзіць пільную ўвагу да слова.

Абсталяванне: тэксты твораў, узоры водгукаў.

Літаратура: прапановаць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

◆ чытанне прапанаваных настаўнікам водгукаў на мастацкія творы з наступным іх абмеркаваннем (напр., верш А. Пысіна «Яшчэ не скончана дарога» і водгук на гэты верш, апавяданне А. Карпюка «Расстрэл» і водгук на яго),

◆ выкананне заданняў пасля прачытання водгуку:

1. Прааналізуйце водгук, ацаніце яго.
2. Ці згодны вы цалкам з аўтарскай думкай з цытаты?
3. Пашырыце гэты тэкст. Дапішыце свой уступ і заключэнне.

Урокі 25–26. Напісанне водгукаў вучнямі

Мэты:

- удасканаленне навыкаў ствараць водгукі на мастацкі твор,
- паглыбляць умённе напісання водгукаў,
- выходзіць грамадзянскую пазіцыю.

Абсталяванне: тэксты твораў, узоры водгукаў.

Літаратура: прапановаць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

- ◆ знаёмства з мастацкімі творамі (проза, паэзія), прыведзенымі ў дапаможніку для вучняў або прапанаванымі настаўнікам,
- ◆ праца над стварэннем арыгінальных тэкстаў водгукаў вучнямі пры каардынацыйнай дзейнасці настаўніка.

Урок 27. Абмеркаванне і рэдагаванне вучнёўскіх прац (водгукаў)

Мэты:

- разгледзець водгукі, напісаныя вучнямі,
- выпрацаваць навыкі аналізу і ацэнкі водгукаў,
- выхоўваць культуру абмеркавання.

Абсталяванне: вучнёўскія працы і табліца «Крытэрыі ацэнкі водгукаў» (дэманструецца).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: азнаямленне з табліцай крытэрыяў, чытанне вучнямі водгукаў, абмеркаванне, аналіз, ацэнка.

Матэрыял для працы

Максім Танк

Выпаў першы снег.
Радасць малым дзецям з яго
Будаваць белыя казачныя замкі,
Ляпіць белых пудзілаў,
Разрысоўваць яго белымі слядамі
Сваіх лыж, канькоў, санак.

Ды нехта выцягнуў дыван
І пачаў выбіваць з яго пыл
Розных сварак, нязгод, забабонаў...
І адразу неяк
Снег пашарэў,
І ўвесь свет пашарэў,
І змоўк смех дзяцей.

Заданні:

1. Аналізуючы гэты верш, вучні могуць вылучыць тры варыянты поглядаў на тэму і праблему:

- ▶ тэма прыроды (беражлівыя адносіны да яе),
- ▶ тэма «чалавек і планета» (разбуральныя наступствы тэхнічнага прагрэсу),

- ▶ тэма «дарослыя і дзеці» (адказнасць за нашчадкаў).
 - 2. Падумайце і абгрунтуйце, якая з іх правільная.
 - 3. Дадатковыя пытанні і заданні:
 - ▶ Што вы читалі на гэтую тэму?
 - ▶ Узгадайце прэцэдэнтныя тэксты па тэме верша.
 - ▶ Прыдумайце ўступ, прапануйце структуру асноўнай часткі, стварыце заключэнне водгуку на прачытаны твор.
- ТСН:** дэманстрацыя «Крытэрыі ацэнкі водгукаў».

ТЭМА 6 РЭЦЭНЗІЯ

*Урок 28. Рэцэнзія як літаратурна-крытычны жанр.
Гісторыя жанру. Адрозненне рэцэнзіі ад водгуку*

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з рэцэнзіяй як літаратурна-крытычным жанрам,
- развіваць уменне аналізаваць літаратурныя творы з іх зместавага і мастацкага бакоў,
- развіваць даследчыя навыкі,
- выхоўваць культуру чытання,
- выхоўваць культуру абмеркавання.

Абсталёванне: слоўнік тэрмінаў, кніжная выстава літаратуразнаўчых прац, партрэты вядучых крытыкаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

- ◆ міні-лекцыя «Гісторыя ўтварэння і развіцця жанру рэцэнзіі»,
- ◆ прэзентацыя вучнямі постацяў вядомых літаратуразнаўцаў,
- ◆ увядзенне тэрміна «рэцэнзія», яго ўсведамленне і засваенне.

РЭЦЭНЗІЯ — гэта ўсебаковы аналіз, аб’ектыўная ацэнка твора, якая ўтрымлівае сістэму доказаў, абапіраецца на прыклады, цытаты з твора, спасылкі на літаратурныя крытычныя матэрыялы.

- ◆ увядзенне і засваенне асноўнай мэты рэцэнзіі — даць усебаковую, глыбокую ацэнку твора,
- ◆ параўнальная характарыстыка рэцэнзіі, водгукаў і эсэ. Вылучэнне агульнага і адрознага.

ТСН: параўнальная схема «Адрозненні рэцэнзіі ад водгуку».

Урок 29. Прыкладная структура і віды рэцэнзій

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з прыкладнай структурай і відамі рэцэнзій,
- развіваць уменне аб'ектыўна ацэньваць твор,
- выходзіць чытацкі эстэтычны густ.

Абсталяванне: памятка «Структура рэцэнзіі» (ТСН), схема відаў рэцэнзій (ТСН).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

◆ праца з памяткай і схемай з выяўленнем відаў і структуры рэцэнзій,

◆ аналіз выбраных рэцэнзій па прапанаваных паграбаваннях да структуры,

◆ вызначэнне відаў рэцэнзій (на аснове прапанаваных узораў).

У якасці хатняга задання прапануецца творчым групам пазнаёміцца з літаратурнымі творамі і зборнікамі, на якія надрукаваны рэцэнзіі ў перыядычным друку (часопісы «Малалодзец», «Полымя», «Дзеяслоў», газета «ЛіМ» і інш.).

ТСН:

Табліца «Структура рэцэнзіі»:

◆ у рэцэнзіі ў першую чаргу аналізуецца змест твора, тэматыка і праблематыка;

◆ разглядаецца мастацкае майстэрства пісьменніка;

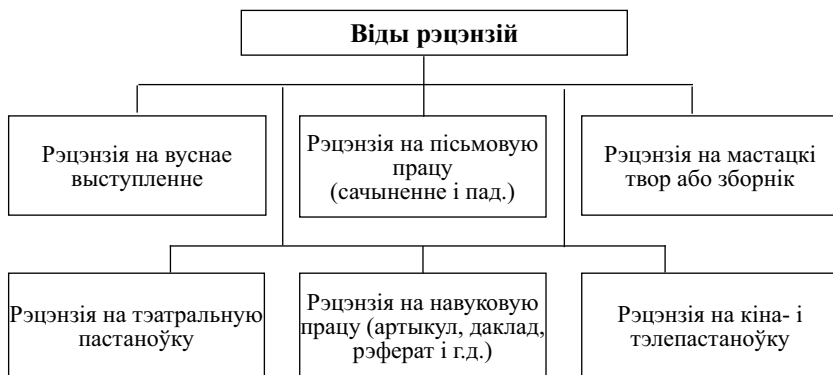
◆ аналізуюцца мастацкія сродкі;

◆ указваецца месца пэўнага твора ў творчасці пісьменніка;

◆ адзначаюцца прыкметы творчай эвалюцыі;

◆ звяртаецца ўвага на элементы традыцый і наватарства;

◆ адзначаюцца становячыя і адмоўныя бакі твора ці зборніка.

Урок 30. Знаёмства з рэцэнзіямі вядомых беларускіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў

Мэты:

- пазнаёміць вучняў з рэцэнзіямі вядомых крытыкаў,
- развіваць уменне напісання рэцэнзій,
- выхоўваць культуру выказвання, палемікі.

Абсталяванне: рэцэнзіі вядомых крытыкаў на мастацкія творы ці зборнікі (самі зборнікі), партрэты вядомых літаратуразнаўцаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: справаздачы творчых груп па выкананні заданняў папярэдняга ўрока па форме:

- ◆ прэзентацыя твора або зборніка,
- ◆ паведамленне пра крытыка, што стварыў рэцэнзію,
- ◆ чытанне рэцэнзіі з каментарыямі,
- ◆ выказванне уласных уражанняў, заўваг.

Урок 31. Праца з матэрыялам для назірання і абмеркавання

Мэты:

- удасканаліць веды вучняў пра рэцэнзію як літаратурна-крытычны жанр,
- выпрацаваць і замацаваць уменне выяўлення характэрных рыс рэцэнзіі,
- выхоўваць удумлівага чытача.

Абсталяванне: рэцэнзіі вядомых крытыкаў на мастацкія творы ці зборнікі, самі зборнікі, партрэты вядомых літаратуразнаўцаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца з узорамі рэцэнзій розных відаў.

Рэцэнзія І. Навуменкі «Адно апавяданне» на апавяданне М. Гарэцкага «Літоўскі хутарок» (гл. таксама дапаможнік для вучняў).

Таксама можна выкарыстаць рэцэнзіі, змешчаныя ў «ЛіМе», «Полымі», «Маладосці», «Дзеяслове» і інш. перыядычных выданнях (на выбар настаўніка).

Урокі 32–33. Напісанне рэцэнзій на літаратурныя творы і творы сумежных відаў мастацтва

Мэты:

- замацаванне тэарэтычных ведаў,
- развіццё ўмення прымяняць набытыя веды на практыцы,
- выпрацаваць і замацаваць уменне выяўляць характэрныя рысы рэцэнзіі,
- выхоўваць удумлівага чытача.

Абсталяванне: рэцэнзіі вядомых крытыкаў на мастацкія творы ці зборнікі, самі зборнікі, партрэты вядомых літаратуразнаўцаў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: праца з узорамі рэцэнзій розных відаў.

Рэцэнзія І. Навуменкі «Адно апавяданне» на апавяданне М. Гарэцкага «Літоўскі хутарок».

Віды рэцэнзій, якія прапануюцца вучням:

1. Рэцэнзія на сачыненне-разважанне (прапануецца памятка па напісанні такой працы (гл. дапаможнік для вучняў)).

2. Рэцэнзія на падборку вершаў пэўнага аўтара ў перыядычным друку.

3. Рэцэнзія на навуковы артыкул (можна выкарыстаць артыкул Алеся Адамовіча «Пра творы Міхася Стральцова» // Лявонава, П. І. і інш. Беларуская літаратура ў пытаннях і адказах: 10 клас. – Мінск, 2007. – С. 364 – 367).

4. Рэцэнзія на прагледжаны спектакль (тэлеспектакль, тэлефільм) на аснове прапанаванай памятки (гл. дыдактычны матэрыял).

Урок 34. Абмеркаванне вучнёўскіх прац (рэцэнзій)

Мэты:

- разгледзець рэцэнзіі, напісаныя вучнямі,
- выпрацаваць навыкі аналізу і ацэнкі рэцэнзіі,
- выхоўваць культуру абмеркавання.

Абсталяванне: вучнёўскія працы, табліца «Крытэрыі ацэнкі рэцэнзіі» (дэманструецца).

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання: азнаямленне з табліцай крытэрыяў, чытанне вучнямі рэцэнзій, абмеркаванне, аналіз, ацэнка.

ТСН: дэманстрацыя табліцы «Крытэрыі ацэнкі рэцэнзіі».

Урок 35. Абагульняючы ўрок па факультатыве

Мэты:

- асэнсаваць вывучанае на занятках пра жанры: эсэ, водгук, рэцэнзія,
- развіваць вуснае маўленне, умённе выказаць, абгрунтоўваць і адстойваць свае думкі,
- выхоўваць культуру дыялагічнай мовы.

Абсталёванне: творчыя працы вучняў.

Літаратура: прапанаваць вучням спіс літаратуры (гл. агульны спіс).

Формы, метады і сродкі навучання:

1. Калектыўнае запаўненне табліцы «Жанры літаратурна-крытычных прац» для актуалізацыі набытых ведаў:

Прыкметы	Эсэ	Водгук	Рэцэнзія
Азначэнне			
Віды			
Патрабаванні			

2. Стварэнне альманаха «Ад ведаў – да творчасці» (выбранае найлепшых вучнёўскіх прац) і прэзентацыя яго.

ЛІТАРАТУРА

1. *Белая, А. І.* Методыка напісання эсэ: Эсэ як жанр літаратурнай творчасці і форма самавыяўлення асобы / А. І. Белая // Беларуская мова і літаратура. — 2006. — № 1. — С. 34—43.

2. Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины : учеб. пособие / Л. В. Чернец [и др.] ; под ред. Л. В. Чернец. — М., 1999.

3. Введение в литературоведение : учебник для вузов / под общ. ред. Л. М. Крупчанова. — 2-е изд., испр. — М., 2007.

4. *Лепшаў, І. Я.* Лінгвістычны аналіз мастацкага твора / І. Я. Лепшаў. — Мінск, 1982.

5. *Маслова, В. А.* Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста / В. А. Маслова. — Минск, 1997.

6. *Маслова, В. А.* Филологический анализ художественного текста / В. А. Маслова. — Минск, 2000.

7. *Новиков, Л. А.* Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. — М., 2003.

8. *Парамонова, Л. Б.* Жанры речи в курсе средней школы : практич. пособие / Л. Б. Парамонова. — Гродно, 2000.

9. *Рагойша, В.* Кантакты / В. Рагойша. — Мінск, 1982.

10. *Рагойша, В.* Паэтычны слоўнік / В. Рагойша. — Мінск, 2003.

11. *Рагойша, В.* Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапаможнік / В. Рагойша. — Мінск, 2001.

12. *Рагойша, В. П.* Літаратуразнаўчы слоўнік: Тэрміны і паняцці : для школьнікаў і абітурыентаў / В. П. Рагойша. — Мінск, 2009.

13. *Рагойша, В. П.* На шляху да Парнаса: Даведнік маладога літаратара / В. П. Рагойша. — Мінск, 2000.

14. *Руцкая, А. В.* Асаблівасці падрыхтоўкі да напісання эсэ і сачыненняў / А. В. Руцкая // Беларуская мова і літаратура. — 2007. — № 9. — С. 31—36.

15. *Руцкая, А. В.* Жанры творчых прац па літаратуры: Рэалізацыя камунікатыўнага навучання / А. В. Руцкая // Беларуская мова і літаратура. — 2005. — № 1. — С. 23—26.

16. *Руцкая, А. В.* Развіццё літаратурна-творчых здольнасцей вучняў праз напісанне водгукаў на мастацкі твор / А. В. Руцкая // Актуальныя праблемы выкладання мовы і літаратуры ў вышэйшай і сярэдняй школе : матэрыялы рэсп. навук. канф. — Гродна : ГрДУ, 2004. — С. 117—122.

17. *Руцкая, А. В.* Шляхі актывізацыі аналітычна-пазнавальнай і маўленчай дзейнасці ў навучанні літаратуры / А. В. Руцкая // Надзённыя пытанні лінгвістыкі: (Да 75-годдзя праф. П. У. Сцяцко) : матэрыялы міжнар. нав. канф. — Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2005. — С. 344—348.

18. *Руцкая, А. В.* Элементы прамоўніцкіх жанраў у аўтарскім наратыўным дыскурсе / А. В. Руцкая // Автор как проблема теоретической и исторической поэтики : сб. науч. статей. — Минск, 2007. — С. 30—34.

19. Словарь литературоведческих терминов. — М., 1971.

20. *Федаровіч, Г. М.* У краіне мастацкага слова / Г. М. Федаровіч. — Мінск, 2002.

21. *Цікоцкі, М. Я.* Стылістыка тэксту / М. Я. Цікоцкі. — Мінск, 2002.

ЗМЕСТ

Вучэбная праграма факультатыўных заняткаў	3
Глумачальная запіска	3
Пад ветразем спасціжэння і творчасці	4
Мяркуемыя вынікі	6
Дапаможнік для настаўнікаў	7
Прыкладнае тэматычнае планаванне вучэбнага матэрыялу	7
Метадычныя рэкамендацыі для правядзення факультатыўных заняткаў	8
Уводзіны	8
Тэма 1. Тэкст і яго асаблівасці	9
Тэма 2. Інтэрпрэтацыя як тлумачэнне літаратурнага твора	10
Тэма 3. Праца над мовай мастацкага твора як сродак глыбокага спасціжэння літаратуры	11
Тэма 4. Эсэ	21
Тэма 5. Водгук	27
Тэма 6. Рэцэнзія	32
Абагульняючы ўрок па факультатыве	36
Літаратура	37

Вучэбнае выданне

Беларуская літаратура
Факультатыўныя заняткі

ГРЫНЬКО Мікалай Уладзіміравіч
РУЦКАЯ Алена Вітальеўна

ПАД ВЕТРАЗЕМ СПАСЦІЖЭННЯ І ТВОРЧАСЦІ

10 клас

*Дапаможнік для настаўнікаў
агульнаадукацыйных устаноў
з беларускай і рускай мовамі навучання*

Рэдактар *А. А. Карп*
Камп'ютарная вёрстка *А. М. Макаранка*
Мастацкі рэдактар *В. П. Калінін*
Стыльрэдактар *А. А. Карп*

Падпісана ў друк 2.11.2010. Фармат 60×84^{1/16}. Папера афсетная.
Гарнітура Times New Roman. Афсетны друк.
Ум. друк. арк. 2,35. Ул.-выд. арк. 2,05. Тыраж 2800 экз. Заказ

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Літаратура і Мастацтва».
ЛІ 02330/0494044 ад 03.02.2009.
Вул. Захарава, 19, 220034, г. Мінск.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Друкарня “Перамога”».
ЛП 02330/0494182 ад 03.04.2009.
Вул. Таўлая, 11, 222310, г. Маладзечна, Рэспубліка Беларусь.